

Людміла Сегень

Беласток

**Да пытання вывучэння абрэвіатур у беларускай
спецыяльнай мове: правапіс абрэвіатур
у сучаснай беларускай мове і яе тэхналектах**

У сферы абрэвіатурнай лексікі існуе даволі шмат супярэчлівых пытанняў адносна арфаграфічнага афармлення абрэвіатур. На фоне традыцыйна-нарматыўнага напісання¹ выдзяляецца досыць вялікая колькасць абрэвіатур са статусам аказіянальных, як выніку працэсу словатворчасці, творчага пошуку ці выражэння жыццёвай пазіцыі чалавека. Яны з'яўляюцца аўтарскімі ўтварэннямі, існуюць толькі ў тым кантэксце, у якім з'явіліся, па мадэлях, нарматыўна замацаваных за тыпамі абрэвіатур і патрэбы іх існавання ў сістэме няма.

Разгледзім традыцыйна-нарматыўнае напісанне абрэвіатур. Каб гаварыць аб парушэнні ўзору, трэба, зразумела, добра ведаць норму замацаваную ў слоўніках і даведніках, напрыклад:

1) абрэвіатуры ўсіх тыпаў утварэння пішуцца разам: Глаб-ІНФОРМ (*Глабальны інфармацыйны фонд*) (1), РВУ, Гроднааблаў-татранс (*Гродзенскае абласное ўпраўленне аўтатранспарту*) (ДПБ), Тулавугаль (*Тулскі камбінат вугальнай вытворчасці*), ІРДІрэдмет (*Іркуцкі дзяржаўны навукова-даследчы інстытут рэдкіх і каляровых металаў*) (БРЛ), БелАЗ (*Беларускі аўтамабільны завод*), БелГІ-ПРАсувязь (*Беларускі орган Міністэрства інфармацыі і сувязі*), Лідафарба (*Лідскі лакафарбавы камбінат*), АГМен (*аддзел галоўнага*

¹ *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, пад рэд. А. Міхневіча, Мінск 1994, с. 516; П. У. Сцяпко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк, *Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў*, пад рэд. М. Бірылы, Мінск 1990, с. 129.

менеджэра) (БПСС), шырспажыў (тавары шырокага спажывання) (РБСС), ЕўрАзЭС (Еўраазіяцкае эканамічнае супрацоўніцтва), ЕўрАзЭП (Еўраазіяцкая эканамічная прастора) (ЭБ), Інтэрнэт (з англ. *internet – inter-* паміж-, *узаема-* і *net – сетка*), НПФ (недзяржаўны пенсійны фонд), ДПФ (дзяржаўны павы фонд) (СНС) і г.д.

2) з вялікай літары пішуцца складанаскарочаныя словы, якія абазначаюць назвы устаноў, арганізацый, у тым выпадку, калі словазлучэнне ў поўнай форме пішацца з вялікай літары: Знешэканомбанк (Знешнегандлёвы эканамічны банк) (ЭГ 2010, 12), Мінскбудтранс (Мінскае транспартнае будаванне), Белнафтахім (Беларускі дзяржаўны канцэрн па нафце і хіміі), Нафтан (Наваполацкі нафтаперапрацоўчы завод), Белпрамбудбанк (Беларускі прамыслова-будаўнічы банк) (ДПБ), Нацплатформбізнес (Нацыянальная платформа бізнесу Беларусі) (НПБ, 13) і пад.;

3) абрэвіятуры, якія чытаюцца па назвах літар, пішуцца толькі вялікімі літарамі незалежна ад таго, утвораны яны ад уласнага ці агульнага імя: ГСАД (Глабальная сістэма апрацоўкі дадзеных) (НПБ, 24), МЖК (маладзёжны жыллёвы комплекс) (РБСС), КП (крэдытная паслуга) (КП), ЮП (юрыдычная практыка) (СС), ПВП (пункт выдачы пошліны) (ЗнБ), МІ (Міжрэгіянальная інспекцыя) (ЧМПіМА), АКВ (абмежаваная канвертуемая валюта) (ЭА 2013, 42), ТДА (Таварыства з дадатковай адказнасцю) (ЭА 2012, 34), МСФС (Міжнародныя стандарты фінансавай справаздачнасці) (МСФС 1, 47), ДКК (Дэпазітарна-клірынговая кампанія) (МСФС 4, 60), АФБ (агенцыя функцыі банкаў), ФПГ (фінансава-прамысловая група) (ЭГ 2011, 7), БМРЦ (Беларускі міжбанкаўскі разліковы цэнтр), РКЦ (разлікова-касавы цэнтр) (ПЦ) і г.д.

4) абрэвіятуры, якія чытаюцца па гуках і перадаюцца наступным чынам:

а) толькі вялікімі літарамі, калі яны ўтвораны ад уласнага імя: ТЭЦ (транспартна-экспедыцыйны цэнтр), МАХ (Міжнародны аўтамабільны холдынг “Атлант-М”) (РКА), БУТБ (Беларуская універсальная таварная біржа) (ДПБ), БЕКАС (Беларуская каціроўачная аўтаматызаваная сістэма) (КФП), АІСАРІП (Аўтаматызаваная інфармацыйная сістэма адзінай разліковай інфармацыйнай прасторы) (ЧМПіМА, 16) і пад.; або запазычаныя абрэвіятуры і транслітараваныя на беларускую мову: ЮПІ (Юнайтэд Прэс Інтэрнэйшнл), ЮНСІТРАЛІ (англ. UNISTRAL – *United Nations Commission on International Trade Law*, Камісія ААН па праву міжнароднага гандлю), ЮНЕСОБ (англ. UNESOB – *United Nations Economic and Social Office In*

Beirut, Эканамічнае і сацыяльнае бюро ў Бейруце), ЮНІДО (англ. *UNIDO*, Арганізацыя Аб'яднаных Нацый па прамысловому развіццю) (СДА) і інш.

б) толькі малымі літарамі, калі поўная назва ўтворана ад агульнага імя: смс (англ. *Short Message Service*, служба кароткіх паведамленняў), ммс (англ. *Multimedia Messaging Service*, служба мультымедычных паведамленняў), і-маіл (англ. *Electronic mail*, электронны адрас) (рэквізіты дамоў) і г.д.

Можна адзначыць, што за некаторымі абрэвіятурамі замацавана напісанне вялікімі літарамі, якія ўтвораны ад агульнага імя: ЖЭС (*жыллёва-эксплуатацыйная служба*), ЖЭК (*жыллёва-эксплуатацыйны камітэт*), ДЭБ (*дырэцыя па эксплуатацыі будынкаў*) (РБСС), СМЯ (*сістэма менеджменту якасці*) (ЭА 2012, 10) і г.д.

5) складанаскарочаныя словы са значэннем уласнага імя, утвораныя часткова ад пачатковых гукаў, часткова ад усечаных слоў, пішуцца ў першай частцы вялікімі літарамі, у другой – малымі: НДЦіммаш (*Навукова-даследчы інстытут хімічнага машынабудавання*) (ЭГ 2012, 11), ЦМндр (*Цэнтр маркетынгу навукова-даследчых распрацовак*), НДЦмедыаархіў (*Навукова-даследчы цэнтр медыяльных архіваў*), НПцэнтр (*Навукова-практычны цэнтр*), НДэканомцэнтр (*Навукова-даследчы эканамічны цэнтр*), ОГНІтэрм (кампанія па вырабу вогнеахоўнага пакрыцця) (ДПБ) і пад.

6) складанаскарочаныя словы са значэннем уласнага імя, утвораныя часткова ад усечаных слоў, часткова ад пачатковых гукаў слоў, пішуцца ў першай частцы малымі літарамі, у другой – вялікімі і малымі: БелНДІНТІ (*Беларускі навукова-даследчы інстытут навукова-тэхнічнай інфармацыі*) (ДПБ), ЕўрАзЭС (*Еўрапейска-Азіяцкі Эканамічны саюз*) (СДА), БелАПП (*Беларускае аўтапрамысловае прадпрыемства*), БелНДЦЭД (*Беларускі навукова-даследчы цэнтр электроннай дакументацыі*), БелНДІГП (*Беларускі навукова-даследчы інстытут гендэрных праблем*), ПрамІТ (*Інфармацыйныя тэхналогіі ў прамысловасці*) (КВ) і інш.

7) частковаскарочаныя словы і складовыя акронімы, утвораныя ад уласнага імя, пішуцца з вялікай літары (могуць быць варыянты напісання кожнай часткі з вялікай літары): Белтэлекам (*Беларускія тэлекамунікацыйныя сістэмы*), Міждзяржфінпрамгрупа (*Міждзяржаўная фінансава-прамысловая група*), Белпаліўгаз (*Беларускі канцэрн па паліву і газіфікацыі*), Белпрадукт (*Навукова-практычны цэнтр Беларусі па харчаванню*) (ДПБ), БелРусАўта (*Беларуска-расійскі аўтамабільны канцэрн*) (БЛР); а ўтвораныя ад агульнага імя – з малой літары:

дзяржканал (*дзяржаўны канал*) (БіР), гендаверанасць (*генеральная даверанасць*) (ГБ), матдапамога (*матэрыяльная дапамога*) (Р), дзяржкамстат (*дзяржаўны камітэт па статыстыцы*) (СС), намдырэктара (*намеснік дырэктара*) (РКА), ашчадкаса (*ашчадная каса*) (ПЦ), фінінспектар (*фінансавы інспектар*) (РБСС), прамкрэдыт (*прамысловае крэдытаванне*) (ІК РБ) і г.д.

Аднак не ўсе абрэвіатуры арфаграфічна афармляюцца паводле ўзору. Існаванне варыянтаў афармлення скарачаных адзінак прыводзіць да пытання: *адступленні – гэта вынік паніжэння культурнага ўзроўню насельніцтва, недастатковай адукаванасці ці наймыснае парушэнне правіл ў мэтах экспрэсіўнасці?*

Аналізуючы абрэвіатурную лексіку апошніх дзесяцігоддзяў, часамі здаецца, што адзіных правілаў як бы не існуе, арфаграфічны эталон не рэалізуецца, паколькі часта сустракаюцца выпадкі напісання далёкія ад нормы. Агульная прыкмета сучаснай сітуацыі праяўляецца ў адсутнасці адзінства, што асабліва відавочна на фоне агульнапрынятага напісання.

Парушаюцца два асноўныя прынцыпы традыцыйнага напісання абрэвіатур: напісанне разам і напісанне, якое паходзіць ад словаўтваральнай мадэлі абрэвіатуры (утварэнне ад уласнага/агульнага імя; літарны ці гукавы тып утварэння). Улічваючы гэта, выдзелім умоўна асноўныя віды “парушэнняў” у афармленні абрэвіатур:

а) выкарыстанне акцэнталагічнай графікі, вылучэнне частак абрэвіатур рознымі шрыфтамі, спалучэнне вялікіх і малых літар уласцівыя мове рэклам і аб’яў, якая наймысна не прытрымліваецца сістэмы мовы, а грунтуецца на гульні слоў, навінах і эксперыментах: Бел**АГ**РА-прам**БАНК**, Бел**ЭКСПА**цэнтр, Бел**САТ**, Бел**ПОШТА**, Бел**АЗ** і Бел**ЛАЗ**, **АКАДЭМ**КНІГА, Бел**КНІГА**, Ц**СА**і**СД** (*Цэнтр сістэманага аналізу і стратэгічных даследаванняў*) і г.д.

б) адсутнасць напісання разам, выкарыстанне лацінкі, камбінаванае з беларускімі літарамі, графічныя і пунктуацыйныя знакі ўнутры абрэвіатуры, наглядаецца ў тэкстах бягучага радка: *PR-акцыя*, *PR-бізнес*, *IT-спецыяліст*, *Інтэр**NET***, *бу**НЭТ***, *ір-тэлефонія*, *іq-фактар* і пад.

в) парушэнне напісання, заснаванага на словаўтварэнні абрэвіатуры. Наглядаем тэндэнцыю да напісання ініцыяльных абрэвіатур гукавога тыпу ўтвораных ад агульнага імя, вялікімі літарамі, з выкарыстаннем графічных і пунктуацыйных знакаў, напрыклад на шыльдах будынкаў ці рэкламных аб’яў: *АТ* (*акцыянернае таварыства*), як *А/Т* “*Азарэнне*”, *А.Т.* “*Мінор і К*”; *ЗАТ* (*закрытае акцыянернае тавары-*

ства), як *З.А.Т. “БМВ-ІК”*; ТАА (таварыста з абмежаванай адказнасцю), як ТАА “СТ/СТ” і інш.

Аднак заўважым, што вышэйзгаданыя абрэвіятуры змяшчаюць рысы графічных скарачэнняў і перад намі відавочнае змешванне сродкаў афармлення гэтых скарачэнняў, але прызнаным з’яўляецца замацаванне графікі за графічнымі скарачэннямі, вялікіх і малых літар без кропак і іншых знакаў за лексічнымі абрэвіятурамі. Ці не вяртанне гэта да мінулага, калі абрэвіятуры былі графічнымі і запісвалі іх з кропкамі (*Р.С.Ф.С.Р*)? Такі спосаб мае трывалую традыцыю. У час бурнага развіцця абрэвіяцыі ў беларускай мове на пачатку ХХ стагоддзя, абрэвіятуры запісвалі з кропкамі, а абрэвіятурны спосаб быў яшчэ дастаткова новай, не сталай з’явай у мове і ў аснове такога спосабу ляжала само скарачэнне². З цягам часу кропкі пры афармленні абрэвіятур адышлі і замацаваліся за графічнымі скарачэннямі³. Можна дапусціць, што выкарыстанне графічных знакаў не нясе ніякіх дадатковых функцый і не з’яўляецца вяртаннем да старога спосабу афармлення абрэвіятур, а толькі паказвае майстэрства стваральнікаў рэкламы, а можа, няўвагу пішучага.

Афармленне складанаскарачаных слоў кропкай заўважальнае не толькі ў ініцыяльных, але і складовых абрэвіятурах. Здаецца, гэта вынік замацавання ў разуменні носьбітаў мовы “скарачэння”, як пунктуацыйнага знака пасля скарачонай часткі слова: “Найлепшыя вет.лячэбніцы рэкамендуюць...” (рэкламны плакат у сталічным метро), “Галоў.урач бальніцы ў Дзяржынску адказвае на пытанні пацыентаў...”, “...спец.коры Нацыянальнай тэлерадыёкампаніі...” (НВ), “...дзярж.знак з’яўляецца адзіным вытворцам дакументальнай паперы і бланкаў строгай справаздачнасці” (рэкламны плакат у сталічным метро) і пад.

Пытанне аб вялікай або малой літары таксама адносіцца да дыскусійных. Галоўнае прызначэнне вялікіх літар у абрэвіятуры – адмежаванне класа ініцыяльных абрэвіятур ад іншых слоў беларускай мовы. Звычайна вялікія літары выкарыстоўваюцца для адмежавання ўласных імёнаў РкіМП (*Рынак карпаратыўных і муніцыпальных папер*) (КФП), ФЗ (*форвардная зделка*) (КПХ) ад агульных *капбудаўніцтва*

² S. Szadyko, *Беларуска-польскі слоўнік абрэвіятур і графічных скарачэнняў*, Warszawa 2012, s. 12.

³ С. Шадыко, *Аббревіацыя в спецыяльных языках (на материале русского языка)*, Варшава 2006, с. 33.

(РБСС), *кампрад*, *смс* (СНС), *нацрэстр* (МСФС 2, 19). Зараз таксама развіваецца тэндэнцыя да напісання вялікімі літарамі гукавых абрэвіятур, якія паходзяць ад агульных найменняў: КУД (*каса ўзаемадапамогі*) (ПКБ), ТЭА (*тэхніка-эканамічнае абгрунтаванне*) (НіБ) і г.д. Можна быць гэта тэндэнцыя агульная ў мовах, напрыклад англійскай, дзе прынята выдзяляць прадметы не двукоссем ці падкрэсліваннем, а напісаннем з вялікай літары⁴.

Застаюцца яшчэ абрэвіятуры, для напісання якіх ужываецца вялікая і малая літары: *РуНЭТ* і *рунэт*, *БайНЭТ* і *байнэт*, *Інтэрнэт* і *інтэрнэт* (СНС) і інш. Гэта складовыя і частковаскарочаныя словы, якія пераважна графічна не маркіраваны, яны як бы раствараюцца ў тэксе, губляюцца сярод іншых слоў: турфірма (*турыстычная фірма*), тураператар (*турыстычны аператар*) (рэкламныя аб'явы), капрамонт (*капітальны рамонт*), капукладанні (*капітальныя ўкладанні*) (РБСС), дзяржкамстат (БПСС) (*Дзяржаўны камітэт па статыстыцы*), дзяржкаммаёмасць (*Камітэт па дзяржаўнай маёмасці*) (НіБ), наццэнтр (*Нацыянальны цэнтр бізнесу*) (СНС) і г.д., хаця нарматыўнае напісанне з малой літары замацавана за складовымі абрэвіятурамі: еўраРАМОНТ (*еўрапейскі рамонт*), еўраВОКНЫ (*еўрапейскія вокны*), сомБЕЛбанк (*Беларускі Банк малога бізнесу*), МінскканцОПТ (*Мінская аптовае база канцэлярыскіх тавараў*) (адзінкі тэкстаў рэкламных аб'яў), ГлабІНФОРМ (Глабальны інфармацыйны фонд) (ІДП) і г.д.

Надзвычай распаўсюджана тэндэнцыя да напісання абрэвіятур лацінскімі літарамі ў беларускіх тэкстах. Скарочаныя словы, утвораныя ў беларускай ці іншай мовах, а таксама запазычаныя абрэвіятуры і перанесеныя на “беларускую глебу” без перакладу, сустракаюцца з частковым ці поўным вылучэннем лацініцай:

а) беларускія абрэвіятуры: *Minbakalejagandal* (*Міністэрства аптовага і рознічнага гандлю прадуктамі харчавання*) (БелАГРА), *Minskmetrobud* (*Мінская кампанія па будаўніцтву метрапалітэна*) (Р 2010, 3), *Kansaltkontakt* (*кантактная група банкаў па карсалтынгу*) (БП) і пад.

б) абрэвіятуры, якія паходзяць з замежных моў: PR – ПР – піар (англ. *public relations*); VIP – V.I.P. – ВІП (англ. *very important person*), ПЕН-клуб (англ. *PEN Club*), ІТ (англ. *Information Technology*) (рэкламныя аб'явы сталічных банераў), АМА (англ. *Amerikan Marketing Asso-*

⁴ Тамсама, с. 107.

ciation), ВАІТРА (англ. *World Association of Industrial and Technological Research*), ГАТТ (англ. *General Agreement on Tariffs and Trade*), АБА (англ. *Association of Business Administration*), АТА (англ. *Air Transport Association*) (СДА) і інш.

Гэтыя абрэвіятуры, якія ўжо даволі глыбока ўвайшлі ў жыццё, адзначаны дваістым існаваннем (у мове-крыніцы і адаптаванае ў беларускай мове), наяўнасць/адсутнасць двукосся, кропак, варыянты напісання вялікімі літарамі. Зараз гэтыя словы ўтвараюць шмат камбінаваных вытворных: PR-акцыя, PR-бізнес, PR-рынак, PR-саюз; PR-дырэктар кампаніі VOLVO; PRавілы гульні (адзінкі тэкстаў рэкламных стэндаў); ці: VIP-зала, VIP-аўтамабіль, VIP-зона (тэксты інфармацыйных дошак); яшчэ: IT-індустрыя (IT, 12), IT-галіна (IT, 8), IT-кампанія (IT, 30), IT-спецыяліст (IT, 27), IT-суполка (IT, 15), IT-спецыяльнасці (IT, 16); або GSP-навігатар (англ. *Global Positioning System*), DVDкалекцыя (англ. *Digital Versatile Disc*) (адзінкі тэкстаў на рэкламных стыкерах); wideoНЭТ (адзінкі тэкстаў на рэкламных стыкерах); SIMка (англ. *Subscriber Identification Module*) (вітрына пункту абслугі кліентаў VELCOM); SPAцэнтр (тэкст рэкламнага банера); BELABІЯ (К); ІнтэрNET, буНЭТ; КосмасTV (*касмічнае тэлебачанне*); EUROстандарт; ARTдызайн (*артыстычны дызайн*); BMWцэнтр (ням. *Bayerische Motoren Werke*); VWсэрвіс (ням. *Volkswagen*); LASERшоу (англ. *Light amplification stimulated by the emission of radiation*) (тэксты рэкламных плакатаў).

Яшчэ прыклады: “Звяртайся да нас і SOSтаў (англ. *Save Our Souls*) свой ідэальны бізнес-план...” (КППТ); ці: “Развіццё новых тэхналогій акрамя дасягненняў для кіраўнікоў, бухгалтараў, эканамічных і фінаддзелаў нясе акрэсленыя цяжкасці. Гэтыя цяжкасці звязаны з тым, што для працаўніка эканамічнай службы набыццё камп’ютэра, мабільнага тэлефона, падключэнне да Інтэрнету і IT-тэлефоніі гэта не проста гаспадарчы падыход, а аперацыя, якую належыць адлюстраваць у рахунках бухгалтарскага ўліку. Кожная такая аперацыя ў той або іншай ступені ўпдывае на велічыню ПБП (*падаткавай базы прадпрыемства*)” (ДБ); або пішуцца толькі лацініцай: Lifekom, LifePC, wideo net (шыльды магазінаў); дваіное напісанне лацініцай і кірыліцай: CD (КН) і СД і кампакт-дыск (Belnet, 13); SIM (КН) і СІМ (Belnet, 10); SPA і СПА (рэкламны палінг); вокны ПВХ (*полівінілхларыд*) і вокны PVC і PCW (рэкламны плакат); без падатку ПДВ (*падатак на дабайленую вартасць*) (PMS) і падатак VAT (цэннік); БЕЛСАТ TV (*Беларускае сатэлітарнае тэлебачанне*) (Belnet, 8) і BELSAT TV (тэкст рэкламы); SMS-камунікацыя і смс-камунікацыя, mms

і ммс (ННТ) і г.д. Замежны кампанент прысутнічае тут для экспрэсіі, яскравасці.

У абрэвіятурах тыпу DJ, CD бачым парушэнне арфаграфічных норм пры расшыфроўцы абрэвіятуры: DJ – дзіджэй (замест *дзі-джэй*) (інфармацыйная аб’ява); CD – сідзі (замест *сі-дзі*) (інфармацыйны флаер). Тут прынята напісанне, таму што гэта з’ява пакуль што лічыцца новай ў сістэме мовы.

Таксама дапушчальнае дваістае напісанне акронімаў розных тыпаў утварэння: гэта ініцыяльна-літарныя і складанаскарочаныя словы. Некаторыя адзінкі фіксуюцца слоўнікамі: ДС і Дзяржстандарт (РБСС), ЕС і Еўрасаюз, ЕС і Еўрасавет (СНС), ЛПГ і леспрамгас (БПСС), БІСА і БелІСА (*Беларускі інстытут сітэмнага аналізу і інфармацыйнага забеспячэння навукова-тэхнічнай сферы*) (ДПБ) і г.д.

Адабрэвіатурныя ўтварэнні часта маюць яшчэ нестабільную, варыянтную арфаграфію і могуць перадавацца вялікімі ці малымі літарамі: КамБанкавец/камбанкавец (*камерцыйны банк*) (НВ 2011, 3), СКВшны/эскавэшны (*свабоднаканвертаваная валюта*) (НВ 2012, 2) і пад.

Вытворныя ад абрэвіатур, акрамя таго, могуць пісацца разам, з дэфісам або асобна, літарамі беларускага алфавіту ці лацінай: супер-РС (англ. *Personal Komputer*) – замест суперРС (ІТС, 24), мініРС – замест міні-РС (ІТС, 51), БТ-шны (*Беларускае тэлебачанне*) – замест БТшны (НВ 2011, 1), 4), Рсдоктар – замест РС-доктар (шыльда майстэрні па рамонту электратэхнікі), картка-GSM (англ. *Global System for Mobile Communication*) – замест картка GSM) (ІДП, 43), ВК-манітор (*вадкакрысталічны манітор*) – замест ВК-манітор (Belnet, 5), ВІП-зала, ВІП-зона, VІP-зал (інфармацыйныя аб’явы); SMSкі і смскі (рэкламны плакат) і пад.

Своеасаблівым імкненнем да інтэрнацыяналізацыі абрэвіатурнай словатворчасці, як сцвярджае даследчык Л.Ф. Кахоўская, з’яўляецца факт прыняцця беларускай мовай з’явы лацінскай транслітарацыі, так званай “квазілітарацыі” беларускіх паняццяў⁵: Belbakaleja, Minsk-metrabud, Grodnaabltrans (*Гродзенская абласная транспартная кампанія*), LukOil (*Лангепас, Урай, Когалым*), Belnaftahim (шыльды прадпрыемстваў). Падобная транслітарацыя садзейнічае “экзатычнасці”, незразумеласці гэтых абрэвіатур.

⁵ Л. Ф. Кахоўская, *Абрэвіятуры ў сучаснай беларускай мове*, [ў:] *Беларуская мова, Міжведамасны зборнік*, Мінск 1986, с. 50.

Розныя тыпы абрэвіятур па-рознаму прыстасоўваюцца да граматычнага ладу беларускай мовы. Так, абрэвіятуры, утвораныя з частак некалькіх слоў, абрэвіятуры складовага тыпу: універмаг (*універсальны магазін*), сацстрах (*сацыяльнае страхаванне*) (РБСС), інфармгарант (*інфармацыйнае забеспячэнне*) (рэзюме кліент-менеджэра); абрэвіятуры, у склад якіх уваходзяць усечаная частка першага слова і цэлае слова: дзяржзаказ (*дзяржаўны заказ*), дзяржмаёмасць (*дзяржаўная маёмасць*), квартплата (*кватэрная плата*), дзяржпошліна (*дзяржаўная пошліна*), гаставары (*гаспадарчыя тавары*), будматэрыялы (*будаўнічыя матэрыялы*) (РБСС), фінкантроль (*фінансавы кантроль*), гандальбанк (*гандлёвы банк*), інвестпрывабнасць (*інвестыцыйная прывабнасць*) (СНС); абрэвіятуры, якія складаюцца з пачатковай часткі першага слова і канцавай часткі другога: стагфляцыя (*стагнацыя і інфляцыя*) (ГБ 2012, 12) змяняюцца па склонах і ліках і практычна не адрозніваюцца ад невытворных і вытворных назоўнікаў з поўнай утваральнай асновай. Нескланяльнымі з'яўляюцца абрэвіятуры, у якіх апошні кампанент прадстаўлены поўным словам ва ўскосным склоне: намдырэктара (*намеснік дырэктара*), намгендырэктара (*намеснік генеральнага дырэктара*), паммайстра (*памочнік майстра*), намміністра (*намеснік міністра*), памбухгалтара (*памочнік бухгалтара*), загабараторыі (*загадчык лабараторыі*), загаддзелам (*загадчык аддзелам*) (БПСС) і пад. Ініцыяльныя абрэвіятуры, якія ўтвораны з пачатковых гукаў слоў, што ўваходзяць у склад утваральнага словаспалучэння: ЦУМ (*цэнтральны ўніверсальны магазін*), ГУМ (*дзяржаўны ўніверсальны магазін*) (БРСС), ІНІС (*Міжнародная сістэма інфармацыі*), СЕПТ (*Еўрапейская канферэнцыя паштовай і тэлефонна-тэлеграфнай сеткі*), ДАК (*Дзяржаўная атэстацыйная камісія*) (СНС); ініцыяльныя абрэвіятуры, што складаюцца з назваў пачатковых літар слоў: ВКК (*Валютна-крэдытная камісія*), ЕКТ (*Еўрапейская камісія па турызму*), ЕКСГ (*Еўрапейская камісія па сельскай гаспадарцы*), ЦНТ (*Цэнтр навучання тэхналогіям*) (СДА); абрэвіятуры, у склад якіх уваходзяць усечаная частка першага слова (або складоў) утваральнага словазлучэння і пачатковыя гукі ці літары астатніх слоў словазлучэння: райфа (*раённы фінансавы аддзел*) (РБСС), БелГЭ, БелГПП (*Беларуская гандлёва-прамысловая Палата*) (ДПБ) як правіла, з'яўляюцца нескланяльнымі. Іх родавая прыналежнасць вызначаецца па розных крытэрыях, галоўнымі з якіх трэба лічыць наступныя: а) па родзе стрыжнявога слова словазлучэння, на базе якога абрэвіятура ўтворана: НПББ (*Нацыянальная Платформа Бізнесу Беларусі*) (ж.р.) – платформа (ДПБ), ТАА (н.р.) –

таварыства (СС), НПК (*нафтаперапрацоўчы камбінат*) (м.р.) – камбінат (ДПБ); б) па характары апошняй літары (гука): СТА (*Сусветная турыстычная арганізацыя*) (ж.р.) (СДА), ЧНК (*Часавая надзвычайная камісія*) (м.р.) (СНС), ДКА (*Дзяржаўнае казначэйскае абавязальства*) (н.р.) (СМ) і пад.

Трэба адзначыць, што абрэвіатуры ў афіцыйнай дзелавой мове не скланяюцца, а некаторыя з іх набываюць самастойны граматычны род – без апоры на род стрыжнявога слова словаспалучэння: “СІТ-КА (*Сакратарыят па інтэграцыі ў галіне турызму ў Цэнтральнай Амерыцы*) аб’явіла дадзеныя за 2012 г. Па яе падлікам Коста-Рыка лідзіравала сярод краін рэгіёна па аб’ёму атрыманай за гэты перыяд у сектары турызму прыбытку...” (ЧМПіМА), або: “КрэдЭкс Банк (*Крэдытны банк*) уступіў у Асацыяцыю банкаў Усходняй Еўропы, якая не належыць да БАКЦУЕ (*Банкаўская Асацыяцыя Краін Цэнтральнай і Усходняй Еўропы*). Яго членамі па стану на лістапад 2012 г. з’яўляюцца 52 банкі больш чым з 25 краін Еўропы” (3) ці: “Парытэт-банк (*Парытэтны банк*) завяршыў уступленне ў БАКЦУЕ на ўмовах рэгулярнага членства. Раней арганізатарамі форуму былі АББ і АСБ Беларусбанк. Зараз сярод удзельнікаў з’явіўся БАКЦУЕ. Для сваіх членаў БАКЦУЕ забяспечвае: дапамогу ва ўстанаўленні кантактаў з Захаднымі камерцыйнымі банкамі і як магчымы варыянт з...” (2). Па меры асваення словы ўключаюцца ў парадзгмы жаночага і мужчынскага скланенняў.

Спецыфічнай асаблівасцю абрэвіатур у сучаснай беларускай мове з’яўляецца тое, што многія з іх вельмі хутка выходзяць з актыўнага ўжытку, на змену ім прыходзіць вялікая колькасць новых абрэвіатур, якія называюць новыя з’явы рэчаіснасці. Навукоўцы, якія вывучаюць абрэвіатуры ў словаўтваральным аспекце, сцвярджаюць, што амаль усе акронімы паспяваюць зарэкамендаваць сябе як паўнапраўныя словы: а) ад іх ўтвараюцца новыя словы; б) адны актыўна запазычваюцца; в) маюць сваю арфаграфію; г) арфаграфічна замацоўваюцца ў спецыяльных мовах.

Такім чынам, аналіз паказаў, што прыклады абрэвіатур сведчаць аб узрастанні прадуктыўнасці графіка-арфаграфічнага спосабу словаўтварэння і ўсе прыведзеныя абрэвіатуры і адабрэвіатурныя ўтварэнні нельга разглядаць як аказіянальныя ўтварэнні, таму што яны з’яўляюцца фактамі маўлення і павінны ўвайсці ў моўную сістэму, стаць паўнапраўнымі адзінкамі нарматыўных слоўнікаў, перастаць ужывацца толькі асобнымі індывідуумами і стаць здабыткам калектыву.

Крыніцы абрэвіятур

1. Афіцыйны сайт /list.infox.by/info-2371/),
 2. Афіцыйны сайт /bank.bl.by/.
 3. Афіцыйны сайт /interfax.by/;
- БелАГРА, *Праграма спецыялізаванай выстаўкі БелАГРА-2012*, Мінск 2011, 1 с.
- БіР, *Транспарт і лагістыка [у:] Беларусы і рынак*, рэд. нум. Т. Манёнак, № 11, Мінск 2010, с. 28.
- БП, *Бізнес-прагназаванне для прафесіяналаў*, Мінск 2011, с. 15.
- БПСС, S. Szadyko, *Беларуска-польскі слоўнік абрэвіятур і графічных скарачэнняў*, Warszawa 2012, 249 с.
- БРЛ, *Беларускі рынак лізінгу. Агляд 2011*, Мінск 2012, 43 с.
- ГБ, *Галоўны бухгалтар* № 2(23), Мінск 2001, с. 15; № 12(146), Мінск 2012, с. 12.
- ДБ, *Даведнік бухгалтара. ІТ-тэлефонія. Інтэрнет. Мабільныя тэлефоны. Камп'ютэры. Бухгалтарскі і падаткавы ўлік*, укл. А. Кавалёў, Мінск 2006, с. 156.
- ДПБ, *Даведнік прадпрыемстваў Беларусі*, укл. Ю. Кіслоў, Мінск 2006, 184 с.
- ЗНБ, *Заяўка на абмен электронных грашовых сродкаў [у:] Нацыянальныя і плацёжныя сістэмы ўзаемаразлікаў. Банкаўскія плацёжныя карткі*, Беларусьбанк, Мінск 2010, с. 16.
- ІДП, *Інфармацыйны даведнік па бізнесу. Знешні гандаль*, укл. У. Старыкаў, Мінск 2009, 78 с.
- ІК РБ, *Інвестыцыйны кодэкс Рэспублікі Беларусь* № 37-3 ад 22.01.2001 г. /etalononline.by/.
- ІТ, *Часопіс ІТ Бел*, № 11(42), лістапад 2012, 36 с.
- ІТС, *Інфармацыйныя тэхналогіі і сістэмы, Матэрыялы міжнароднага форуму "Інавацыйныя тэхналогіі" БелІСА*, пад рэд. М. Яшукова, Мінск 2006, 156 с.
- К, *Картка Visa Belavia* ад БПБ-Ашчадбанк.
- КВ, *Каляндар выстаў 2013, ЭКСПАФОРУМ, Прастора дзелавых кантактаў*, Мінск 2013, с. 6.
- КП, В.С. Буракоў, *Каталог інавацыйных праектаў і распрацовак*, вып. 2, Мінск 2012, с. 89.

- КН, Газета *Камп'ютарныя навiны. Беларускі софт* /fdd5-25.net/dos/lived/.
КП, Камерцыйная прапанова *Аб паслугах юрыдычным і фізічным асобам СКБ-банка* № 145/54 ад 12.12.2012 г.
КППТ, *Камерцыйная прапанова на продаж тавараў у розніцу* № 23/2012 ад 14.06.2012.
КПХ, *Камерцыйная прапанова. Харчінфарынак – гатовы бізнес* /mail.harzinfarynak.by/.
К-Т, *Каталог Кансультант. Уся палiграфiя. Экспрэс-кантакт*, Мiнск 2010, 30 с.
КФП, *Кiраванне фiнансавымi патокамі. Праграма Фiнiнспектар* /merchntconsulting.by/.
МСФС, *Часопiс Мiжнародныя стандарты фiнансавай справаздачнасцi*, № 1–6, Мiнск 2012.
НВ, Газета *Народная воля* № 31(3774) ад 7 сакавіка 2012, с. 3; № 55–56 (3594–3595) ад 30 красавіка 2012, с. 2; № 101–102(3640–3641) ад 6 чэрвеня 2011, с. 3; № 183–184(3520–3521) ад 12 лістапада 2011, с. 1.
НiБ, Часопiс *Нерухомасць і будаўнiцтва*, укл. С. Панкратаў, Мiнск 2012, с. 6.
ННТ, *Навiны навукі і тэхналогiй*, № 2(19), 2011, с. 15.
НПБ, *Нацыянальная платформа бізнесу Беларусі – 2012. Да мадэрнізацыі – разам, Каардынацыйны савет па развіццю і прасоўванню бізнесу Беларусі*, укл. У. Карагiн, А. Пячэнка, Мiнск 2012, 90 с.
ПКВ, Часопiс *Праблемы кiравання*, № 1, Мiнск 2013 г., с. 29. /belarus-bank.by/.
ПЦ, *Паслугі разлікова-касавага цэнтра* № 10, *Белсвісбанк*, Мiнск ад 25.10.2012 г.
Р, Газета *Рэспубліка* № 200(5700) ад 18 ліпеня 2013, с. 7; № 197(5109) ад 29 мая 2010, с. 3.
РБСС, *Руска-беларускі слоўнік скарачэнняў*, склад М.В. Бірыла, Мiнск 1996, т. 1–2, 510 с.
РКА, *Рэгістрацыя камерцыйных арганізацый. Мiнскi гарадскi выканаўчы камiтэт* /minsk.gov.by/.
РМС, *Рашэнне камісіі Мытнага саюза ад 09.12.2011 № 899 Аб увядзенні абавязковага папярэдняга iнфармавання аб таварах, якая ўвозяцца на тэрыторыю РБ*, 2 с.

- СДА, *Англа-беларускі слоўнік-даведнік акронімаў, назваў міжнародных арганізацый і ўстановаў*, саст. В. Крывашэін, Т. Вашкевіч, Мінск 2002, 34 с.
- СМ, А.Е. Дубовик, *Англо-руско-белорусский словарь менеджера*, Мінск 1996, 320 с.
- СНС, В.І. Уласевіч, *Слоўнік новых слоў беларускай мовы*, Мінск 2009, 444 с.
- СС, *Статыстычная справаздача ЕАСГ (Еўрапейская асацыяцыя свабоднага гандлю) за 2010 г.* /www.prime-tass.by/print.asp?id=86740/.
- ЧМПіМА, *Часопіс міжнароднага права і міжнародных адносін*, 2008, № 4, 30 с. /evolution.by/.
- ЭА, *Рэспубліка Беларусь. Эканамічны агляд. Прыорбанк*, № 22(455), ад 17–24.06.2013, с. 42; № 47(433) ад 17–26.11.2012, с. 34; № 48(444) ад 27–30.11.2012, с. 10.
- ЭБ, *Эканоміка Беларусі*, № 4, Мінск 2010, с. 68.
- ЭГ, *Эканамічная газета*, № 63(1373), ад 25 чэрвеня 2010, с. 12.; № 37(1425) ад 15 сакавіка 2011, с. 7; № 25(1544) ад 11 лютага 2012, с. 11.
- Belnet, *Belinter.net. Навіны беларускага і сусветнага інтэрнэтай. Знешні гандаль*, Мінск 2008, № 2, 19 с.

STRESZCZENIE

ANALIZA PISOWNI SKRÓTOWCÓW W SPECJALISTYCZNYM
JĘZYKU BIAŁORUSKIM I JEGO TECHNOLEKTACH

W artykule autorka omawia specyfikę skrótowców we współczesnym języku białoruskim. Wiele z nich bardzo szybko wychodzi z aktywnego użytkowania, są zastępowane przez dużą liczbę nowych skróconych jednostek, które nazywają nowe zjawiska rzeczywistości. Analiza wykazała, że nadmierne zwiększenie produktywności skrótowców odbywa się poprzez zastosowanie graficzno-ortograficznej metody słowotwórczej.

Słowa kluczowe: skrótowce, akronimy, skrócone wyrazy, typ słowotwórczy skrótowców, skróty graficzne, wyrazy specjalistyczne i okazjonalne, słowo kluczowe grupy wyrazowej.

S U M M A R Y

ON THE ISSUE OF STUDYING THE ABBREVIATIONS IN THE BELARUSIAN
SPECIAL LANGUAGE: THE SPELLING OF THE ABBREVIATIONS
IN THE MODERN BELARUSIAN LANGUAGE AND ITS TEHNALEKTAH

In the article the author discusses the specifics of shortcuts in the modern Belarusian language. Many of them very quickly goes out of active use, they are replaced by a large number of new shortcuts, called the new phenomena of reality. The analysis showed that these examples show increasing productivity shortcuts through the use of graphic-orthographic method of word formation.

Key words: abbreviations, acronyms, shortened words, formative type of acronyms, abbreviations graphic, the words specialist and occasional keyword groups of words.